

СПОСАБЫ ЁТВАРЭННЯ СКЛАДАНЫХ ЛЕСАГАСПАДАРЧЫХ І ЛЕСАПРАМЫСЛОВЫХ ТЭРМІНАЎ

Русак В.У., к.ф.н., дац.

*Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт,
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Рэферат. У рабоце разгледжаны спосабы ўтварэння складаных тэрмінаў лясной гаспадаркі і лясной прамысловасці. Выяўлена, што складанне ў беларускай лесагаспадарчай і лесапрамысловай тэрміналогіі прадстаўлена двума падтыпамі – уласна складаннем і складана-суфіксальным. Адзначана, што большасць прааналізаваных тэрмінаў-кампазітаў, утвораных уласна складаннем, будуюцца на аснове аб'яднання двух кампанентаў з падпарадкавальнымі адносінамі паміж імі. Пералічаны найбольш прадуктыўныя мадэлі складана-суфіксальнага падтыпу ўтварэння тэрмінаў. Звернута ўвага на тэрміны-кампазіты, утвораныя ўласналексічным спосабам, шляхам суфіксацыі (ад іншых складаных тэрмінаў) і абрэвіяцыі.

Ключавыя словы: тэрміналогія лясной гаспадаркі і лясной прамысловасці, тэрміны-кампазіты, складаныя тэрміны, уласна складанне, складана-суфіксальны падтып кампазіцыі.

У працэсе папайнення беларускай тэрміналогіі значнае месца належыць **складанню** (ці кампазіцыі), сутнасць якога заключаецца ў «аб'яднанні паводле існуючых мадэлей у адну моўную адзінку дзвюх самастойных лексем з мэтай намінацыі аднаго складанага паняцця» [1, с. 70]. Па назіраннях даследчыка У. М. Лейчыка, складаныя тэрміны (тэрміны-кампазіты) «з'яўляюцца аптымальным сродкам для выражэння паглыбленых ведаў» [2, с. 53], бо іх асноўнай семантычнай характарыстыкай выступае абазначэнне аб'екта па складанай прымеце ці па сукупнасці прымет (праз выкарыстанне некалькіх тэрмінаэлементаў).

Складанне ў беларускай лесагаспадарчай і лесапрамысловай тэрміналогіі прадстаўлена двума падтыпамі – уласна складаннем і складана-суфіксальным.

Пры **ўласна складанні** адносіны паміж матывуючымі асновамі могуць быць ці спалучальнымі (раўнапраўнымі), ці падпарадкавальнымі (нераўнапраўнымі). Даследаванне паказала, што складаныя тэрміны-назоўнікі са спалучальнымі адносінамі асноў, як правіла, называюць прадметы, якія сумяшчаюць прыметы і характарыстыкі тых прадметаў, што названы матывуючымі словамі: *шклопластык, рагахвост, лаўравішня, лесастэп, лесатундра, лесапарк, аглапарытабетон, асфальтабетон, глінабетон, бутабетон, дзёгцебетон, жалезабетон, керамзітабетон, пенабетон, цэментабетон, цэментагрунт, кветканожка*. Кампазіты-прыметнікі са спалучальнымі адносінамі асноў служаць для абазначэння спецыяльных прымет, якія з'яўляюцца сумай прымет, названых утваральнымі асновамі: *асакова-травяны, асакова-сфагнавы, глебава-грунтавы, прыручайна-травяны, экалага-фітацэна тычны, гаспадарча-таварны, шыракатраўна-поймавы, тарфяніста-глеевы, санітарна-гігіенічны, доследна-паказальны, будаўніча-мантажны*.

Большасць тэрмінаў-складанняў (за некаторымі выключэннямі: *субмікраструктура, электравільгацяммер, дэндракліматалогія, аўтацэментавоз*) будуюцца на аснове аб'яднання двух кампанентаў з падпарадкавальнымі адносінамі паміж імі (першы кампанент падпарадкоўваецца другому): *параачышчальнік – ачышчальнік пары, гукапранікальнасць – пранікальнасць гуку, формаўстойлівасць – устойлівасць формы, пілатачыльшчык – тачыльшчык пілы, вільгацэпаглынанне – паглынанне вільгаці*.

Калі ў ролі апорнага кампанента выступае самастойнае слова, то пачатковым (удакладняльным) кампанентам можа быць:

1) цэлая аснова назоўніка: *вадаслой, лесахімія, паветранагравальнік, дрэваапрацоўка, домабудаванне, зносаўстойлівы, лесааднаўленне, лесаахова, лесаматэрыял, лесанасаджэнне, лесапілаванне, лесакарыстанне, лесанарыхтоўка, лесараспрацоўка, лесатранспарт, параўтварэнне, цэневынослівы, жыццяздольнасць, цэплаізаляцыя, вільгацэізаляцыя, слізецячэнне, тэмператураправоднасць, вуглевыпальванне, водапаглынальнасць, асмолападсочка, шрубайтрымліваецца, сакарух, бітумасховішча, снегабарацьба, клубняплод, семядоля, насеннесушылка, шышкасушылка;*

2) усечаная аснова уласнамоўнага назоўніка, прыметніка: *паўдзелавы, паўхмызняк (паў – усячэнне ад палова); піламатэрыял, пілапрадукцыя (піла – усячэнне ад пілены); ілжэакацыя, ілжэкараед, ілжэлістоўніца, ілжэтсуга (ілжэ – усячэнне ад ілжывы);*

самаапыленне, самазрэджванне (сама – усячэнне ад самастойнае);

3) усечаная аснова прыметніка, утворанага на базе інтэрнацыянальнай лексемы: **авіядраўніна, авіяахова, авіяхімічны** (авія – усячэнне ад авіяцыйны); **электрарухавік, электраправодны, электрацяга, электрадэтанатар, электратэльфер, электраталь** (электра – усячэнне ад электрычны); **тэрмаапрацоўванне, тэрмапара, тэрмахімічны, тэрмапластычны, тэрмарэактыўны** (тэрма – усячэнне ад тэрмічны); **аўтагрэйдар, аўтагудранатар, аўтапоезд** (аўта – усячэнне ад аўтамабільны); **бензапіла** (бенза – усячэнне ад бензінавы);

4) звязаны кампанент інтэрнацыянальнага характару (найчасцей грэка-лацінскага паходжання): **азраметад, азрасеў, азратаксацыя** (ад гр. *aeros* 'паветра'); **аўталесавоз, аўтапагрузчык, аўтаблакіроўка, аўтатормаз, аўтакарэляцыя** (ад гр. *autos* – 'сам', сінанімічны кампаненту сама ці самаходны); **біятрываласць, біямаса, біяпашкоджанне** (ад гр. *bios* 'жыццё'); **вібракаток, вібрамолат** (ад лац. *vibro* 'дрыжу'); **гідраўстойлівасць, гідрадынаміка, гідравымяральнік, гідраманіпулятар, гідратэхніка** (ад гр. *hydor* 'вада'); **зааспора, заамаса, заатэхнічны** (ад гр. *zoon* 'жывёла'); **мікрабудова, мікраструктура, мікраэлемент, мікраклімат, мікраарганізм, мікраасяроддзе, мікраўзвышэнне, мікрафаўна, мікрафлора** (ад гр. *micros* 'малы'); **макрабудова, макраструктура** (ад гр. *macro* 'вялікі'); **монадамінантны** (ад гр. *monos* 'адзін'); **стэрэавымярэнне** (ад гр. *stereos* 'прастора'); **фітапаталогія, фітамаса** (ад гр. *phyton* 'расліна'); **энтамашкоднікі, энтамафаўна** (ад гр. *entoma* 'насякомае').

У складаных з апорнымі кампанентамі, існуючымі у беларускай мове толькі ў звязаным выглядзе (такімі, як воз-, кар-, ед-), першы кампанент можа быць як цэлым словам (лесавоз, шчэпкавоз, караед, лубаед), так і ўсечаным (аўтакар, электравоз, электракар).

Складана-суфіксальны падтып кампазіцыі заключаецца ва ўтварэнні новага слова з існуючых асноў з дапамогай інтэрфікса і суфіксацыі (у тым ліку нулявой). Такім чынам, структурна тэрміны-кампазіты гэтага падтыпу складаюцца з каранёвых марфем, інтэрфікса, афіксальнага корпусу, флексіі. У прааналізаваных тэрмінах-кампазітах зафіксаваны наступныя інтэрфіксы:

– інтэрфікс **-а- (-я-)**: *ветралом, лесатаксавы, раўнашчыльны, цеплаёмісты, самасеў, даўганосік, клеявар, камяндрабільны, вышынямер*;

– інтэрфікс **-е-**: *вільгацеправодны, сярэднетаўшчынны, полеахоўны, насенненашэнне*;

– інтэрфікс **-ух-**: *двуххільны, двухдольны*.

У сферы намінацыі беларускай лесагаспадарчай і лесапрамысловай тэрміналогіі кампазіты складана-суфіксальнага падтыпу з'яўляюцца назоўнікамі ці прыметнікамі і ўтвараюцца паводле наступных найбольш прадуктыўных дэрывацыйных мадэлей:

– аснова назоўніка + аснова дзеяслова + нулявы суфікс: *дрэвастой, піластаў, цвікадзёр, лесасека, буралом, ветрапавал, водазабор, водаадвод, водараздзел, водазліў, грузазварот*;

– аснова назоўніка + аснова дзеяслова + -льн-: *паперарэзальны, водапранікальны, глебайтваральны, глебапаляпшальны*;

– аснова назоўніка + аснова назоўніка + -н-: *лесанасенны, лесасыравінны*;

– аснова прыметніка + аснова назоўніка + -н-: *дабраякасны, паўнадрэўны, раўнаслойны, галонасенны, пакрытанасенны, касаслойны, драбнаслойны, даўгамерны, караткамерны, буйнамерны, сухавяршычны, нізкаствольны, высакаствольны, зеленамошны*;

– аснова прыметніка + аснова назоўніка + -ов- (-ав-, -ев-, -ёв-): *чорнаальховы, шэраальховы, цвёрдаліставы, рознаўзроставы, драўнянаструктавы, мяккалісцевы, цёмнахваёвы*;

– аснова прыметніка + аснова назоўніка + нулявы суфікс: *драбналісты, шыракалісты*;

– аснова лічэбніка + аснова назоўніка + -ов- (-ав-): *двухпавярховы, двухбаковы, двухстворкавы, аднаўзроставы*;

– аснова лічэбніка + аснова назоўніка + -н-: *двухдомны, аднадомны*.

Нельга не адзначыць, што не ўсе лесагаспадарчыя і лесапрамысловыя тэрміны, якія з'яўляюцца па фармальнай структуры складанымі словамі, утвораны складаннем. Многія з іх былі запазычаны і вядомы як інтэрнацыянальныя тэрміны. У тэрміназнаўстве з'яўленне ў мове навукі новых тэрмінаў праз запазычванне з іншых моў свету трактуецца як **уласналексічны спосаб** тэрмінаўтварэння. Да такіх тэрмінаў у сферы лясной гаспадаркі і лясной прамысловасці адносяцца, напрыклад, наступныя: **аўтатрофы** (ад гр. *autos* 'сам' + *trophe* 'харчаванне'), **гетэратрофы** (ад гр. *getero* 'іншы' + *trophē* 'харчаванне'), **антрапаген** ад (ад гр. *anthropos* 'чалавек' + *genos* 'паходжанне'), **мезафіты** (ад гр. *mesos* 'сярэдні' + *phyton* 'расліна'), **біяцэноз** (ад гр. *bios* 'жыццё' + *koinos* 'агульнае'), **фатометр** (ад гр. *photos*

‘свято’ + *metreo* ‘вямяраю’), *заацэноз* (ад гр. *zoon* ‘жывёла’ + *koinos* ‘агульнае’), *гірафіты* (ад гр. *hygros* ‘вільготны’ + *phyton* ‘расліна’), *гідрафіты* (ад гр. *hydror* ‘вада’ + *phyton* ‘расліна’), *гідралогія* (ад гр. *hydror* ‘вада’ + *logos* ‘навука’), *ганіёметр* (ад гр. *gonia* ‘вугал’ + *metreo* ‘вямяраю’), *ксілометр* (ад гр. *xylon* ‘сечанае дрэва’ + *metreo* ‘вямяраю’), *кліматоп* (ад гр. *klima* ‘нахіл Зямлі’ + *topos* ‘месца’), *сапрафіт* (ад гр. *sapros* ‘гнілы’ + *phyton* ‘расліна’), *трафатроп* (ад гр. *trophe* ‘харчаванне’ + *tropos* ‘паварот’), *хларафіл* (ад гр. *chloros* ‘зялёны’ + *phillon* ‘ліст’) і інш.

Некаторыя тэрміны-кампазіты ўтвораны **суфіксальным спосабам** ад іншых складаных тэрмінаў: *даўгамошнікавы* ← *даўгамошнік*, *лесахімічны* ← *лесахімія*, *стэрэаскапічны* ← *стэрэаскоп*, *жыццяздзейнасць* ← *жыццяздзейны*, *жыццяздольнасць* ← *жыццяздольны*.

Нязначная колькасць прааналізаваных складаных тэрмінаў утворана шляхам **абрэвіяцыі**. Лесагаспадарчыя і лесапрамысловыя тэрміны-абрэвіятуры прадстаўлены двума відамі:

– складанаскарочанымі тэрмінамі: *генсхема* – ‘генеральная схема’, *леспрамгас* – ‘лесапрамысловая гаспадарка’, *лясгас* – ‘лясная гаспадарка’, *прамфінплан* – ‘прамыслова-фінансавы план’, *пластмасы* – ‘пластычныя масы’, *спецзоны* – ‘спецыяльныя зоны’, *спецпалосы* – ‘спецыяльныя палосы’, *санвысечка* – ‘санітарная высечка’, *рудстойка* – ‘рудніковая стойка’;

– ініцыяльнымі абрэвіятурамі: *САПРМ* – ‘сістэма аўтаматызаванага праектавання мэблі’, *ЛМ* – лесамацэрыял, *КЛМ* – круглы лесамацэрыял, *КТ* – клас таварнасці, *МГА* – мацэрыяльна-грашовая ацэнка, *АСК* – аўтаматызаваная сістэма кіравання, *ДСП* – драўняна-стружкавая пліта, *ДВП* – драўнянавалакністая пліта. Першая разнавіднасць абрэвіятур зразумелая амаль для ўсіх, хто валодае беларускай мовай, а другая абмяжоўваецца ўжываннем толькі ў вузкім коле спецыялістаў. У навуковай літаратуры пры першым ужыванні такія скарачаныя тэрміны, як правіла, тлумачацца (прыводзіцца іх поўная версія).

Праведзенае даследаванне паказала, што складаныя тэрміны лясной гаспадаркі і лясной прамысловасці ўтвараюцца пераважна двума падтыпамі складання – уласна складаннем і складана-суфіксальным. Абсалютная большасць тэрмінаў-кампазітаў будзеца на снове спалучэння двух кампанентаў з падпарадкавальнымі адносінамі паміж імі. Значнай прадуктыўнасцю характарызуецца складана-суфіксальны падтып кампазіцыі. Акрамя таго, сярод складаных тэрмінаў выяўлены тыя, што ўтвараюцца ўласналексічным спосабам, шляхам суфіксацыі (ад іншых тэрмінаў-кампазітаў) і абрэвіяцыі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Дзятко, Д. В. Беларуская матэматычная тэрміналогія: станаўленне, структура, функцыянаванне / Д. В. Дзятко. – Мінск: БДПУ, 2009. – 192 с.
2. Лейчик, В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: КомКнига, 2006. – 256 с.

УДК 323.93/94

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ПАМЯТИ В КОНТЕКСТЕ ЦЕННОСТЕЙ МАССОВОГО ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ

Семашко Н.К., ст. преп.

*Академия управления при Президенте Республики Беларусь,
г. Минск, Республика Беларусь*

Реферат. В статье рассматривается актуальная для современного времени проблематика – формирование и реализация государственной политики памяти. Отражена сущность феномена исторической памяти в социально-культурном контексте и ее отличие от истории. Описана значимость формирования ценностных ориентиров в контексте интересов общества и государства. Проанализирована взаимосвязь «мест памяти» с исторической памятью общества.

Ключевые слова: историческая память, государственная политика, массовое сознание, информационное общество, цифровизация.

Историческая наука будет востребована всегда, так как она формирует память